

SÖZCÜKTE ANLAM

Tek başına anlamı olan ya da anlam taşımasa da cümlede anlam kazanan dil birimlerine **sözcük (kelime)** denir. Sözcükler varlıkların, durum ve olayların dildeki karşılıklarıdır. Asıl işlevi insanlar arasında anlaşmayı sağlamak olan dil, bu görevini ancak sözcükler aracılığıyla gerçekleştirir.

Dilimizde bazı sözcüklerin tek başlarına anlamları vardır: ev, ağaç, çocuk, sanat... Bazı sözcüklerin ise tek başlarına anlamları yoktur ve cümle içinde kullanımlarına göre farklı görevler üstlenirler. için, ile, ve, de...

Sözcükler, cümle içindeki kullanımlarına göre farklı anlamlar kazanabilir. Bunlar, temel anlam, yan anlam ve mecaz anlamdır.

Temel Anlam

Bir sözcüğün herkesçe bilinen, en yaygın kullanılan ve akla ilk gelen anlamı, **temel anlam**-dır. Sözcüğün sözlükteki ilk anlamı olduğu için “sözlük anlamı” olarak da bilinir.

ÖRNEK

“İstanbul’a hava yoluyla mı gideceksiniz?” cümlesinde altı çizili sözcük hangi anlamda kullanılmıştır?

Çözüm: Bu cümlede “yol” sözcüğü “karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık” anlamında yani temel anlamıyla kullanılmıştır.

ÖRNEK

“Çocuğun çantası oldukça ağırdı.” cümlesinde altı çizili sözcük hangi anlamda kullanılmıştır?

Çözüm: Bu cümlede “ağır” sözcüğü “tartıda çok çeken, hafif karşıtı” anlamında yani temel anlamıyla kullanılmıştır.

Yan Anlam

Bir sözcüğün temel anlamından uzaklaşmadan kazandığı yeni anlamı, **yan anlam**dır. Yani sözcüğün temel anlamının dışında ancak temel anlamıyla az çok yakınlık taşıyan yeni anlamlar kazanması, yan anlamı oluşturur. Sözcüğün yan anlam kazanmasında yakıştırma ve benzerlik ilgisi etkilidir.

ÖRNEK

“Evlerine giden yol, topraktı ve çukurlarla doluydu.” cümlesinde altı çizili sözcük hangi anlamda kullanılmıştır?

Çözüm: Bu cümlede “yol” sözcüğü “karada insanların ve hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer” anlamında yani yan anlamıyla kullanılmıştır.

ÖRNEK

“Yaşlı kadın, ağır adımlarla ilerliyordu.” bu cümlesinde hangi sözcük yan anlamda kullanılmıştır?

Çözüm: Bu cümlede “ağır” sözcüğü “yavaş” anlamında yani yan anlamıyla kullanılmıştır. Bu anlam, sözcüğün temel anlamından kopmadan kazandığı anlamdır.

SÖZCÜĞÜN ANLAM ÖZELLİKLERİ VE SÖZCÜK GRUPLARI

Mecaz Anlam

Bir sözcüğün temel anlamından tamamen uzaklaşarak kazandığı yeni anlamı, **mecaz anlam**dır. Bu kullanımda, anlatımı renklendirmek ve kuvvetlendirmek esastır.

ÖRNEK

“Milli takım, şampiyon olma yolunda çok emek harcadı.” cümlesinde altı çizili sözcük hangi anlamda kullanılmıştır?

Çözüm: Bu cümlede “yol” sözcüğü “gaye, uğur, maksat” anlamıyla yani mecaz anlamda kullanılmıştır.

ÖRNEK

“Duyduğu ağır sözler karşısında göz yaşlarını tutamadı.” cümlesinde hangi sözcük mecaz anlamda kullanılmıştır?

Çözüm: Bu cümlede “ağır” sözcüğü “sıkıntı veren, bunaltan” anlamıyla yani mecaz anlamda kullanılmıştır.

Terim Anlam

Bir bilim, sanat ya da meslek dalıyla ilgili bir kavramı karşılayan sözcükler, **terim anlam**lıdır. Bir sözcüğün terim anlamı olabilmesi için o bilim dalı ile ilgili bir cümlede kullanılması gerekir.

ÖRNEK

“Bugünkü derste açılar konusunu işledik.” cümlesinde hangi sözcük terim anlamda kullanılmıştır?

Çözüm: Bu cümlede “açı” sözcüğü, matematik terimi olarak kullanılmıştır.

Nitelik Yönünden Sözcüğün Anlamı

1. Somut Anlamlı Sözcükler

Beş duyu organımızdan herhangi biriyle algılayabildiğimiz kavram ve varlıkları karşılayan sözcükler **somut anlam**lıdır.

ÖRNEK

“Annem çok lezzetli yemekler yapar.” cümlesinde altı çizili sözcüğün soyut anlamı mı yoksa somut anlamı mı olduğunu belirleyin.

Çözüm: Bu cümlede altı çizili sözcük, tatma duyusuyla algılanabildiği için somut anlamlıdır.

2. Soyut Anlamlı Sözcükler

Beş duyu organımızdan herhangi biriyle algılayamadığımız kavram ve varlıkları karşılayan sözcükler **soyut anlam**lıdır.

ÖRNEK

“Ayşe, çiçek topladığı için çok mutluydu.” cümlesinde hangi sözcük soyut anlamlıdır?

Çözüm: Bu cümlede “mutlu” sözcüğü hiçbir duyu organımızla algılanmadığı için soyut anlamlıdır.

Kapsam Yönünden Sözcüğün Anlamı

Genel ve Özel Anamlı Sözcükler

Kavram, nesne, varlık ve durumları topluca belirten sözcükler **genel anlamlı**dır. Ortak özellikleri olan varlıklardan birini anlatan sözcükler **özel anlamlı**dır.

ÖRNEK

1. Ezgi, kedileri çok sever.

2. O kedi, soğukta çok üşümüş.

Numaralanmış cümlelerin hangisinde “kedi” sözcüğü genel anlamlıdır?

Çözüm: İkinci cümlede “kedi” sözcüğü, tek bir varlığı ifade edecek biçimde kullanıldığı için özel anlamlıdır. Birinci cümlede ise türünün tamamını ifade ettiği için genel anlamlıdır.

SÖZCÜK GRUPLARI

Birden çok sözcüğün belli bir anlamı karşılayacak şekilde yapısal ve anlamsal birliktelik kazanmasıyla **sözcük grupları** oluşur. Deyimler, tamlamalar, birleşik sözcükler ve ikilemeler sözcük gruplarını oluşturur.

Deyimler

Bir kavramı karşılamak amacıyla en az iki sözcükten oluşan ve cümleye etkili, çekici bir anlatım özelliği katan kalıplaşmış söz gruplarına **deyim** denir.

Deyimlerin Özellikleri

- Birden çok sözcükten oluşurlar.
“Çorbada tuzu bulunmak” deyimini, birden çok sözcükten oluşmuştur ve bu sözcükler mecaz anlamlıdır.
- Kalıplaştıkları için hiçbir sözcüğün yeri değiştirilemez veya yerine başka bir sözcük getirilemez.
“Yangından mal kaçırarak” yerine “malı yangından kaçırarak” denilemez.
- Bazı deyimler cümle biçimindedir.
Çevir kazı yanmasın. → Cümle biçimindedir.

İkilemeler

Anlamı kuvvetlendirmek, güzelleştirmek için aynı sözcüklerin tekrarlanmasına, yakın anlamlı, zıt anlamlı ya da sesleri benzer olan sözcüklerin yan yana kullanılmasına **ikileme** denir.

İkilemelerin Oluşturuluşu

Aynı sözcüklerin tekrarı ile oluşanlar: hızlı hızlı, güzel güzel...

Eş anlamlı sözcüklerle oluşanlar: ses seda, güçlü kuvvetli...

Yakın anlamlı sözcüklerle oluşanlar: eş dost, akıllı fikir...

Zıt anlamlı sözcüklerle oluşanlar: dost düşman, aşağı yukarı...

Yansıma sözcüklerle oluşanlar: çıtır çıtır, lıkır lıkır...

Anlamsız sözcüklerle oluşanlar: ıvır zıvır, eciş bücüş...

Biri anlamsız biri anlamlı sözcüklerle oluşanlar: eğri büğrü, incik boncuk...

Alıştırma : Anlamları Ne?

Aşağıdaki sözcükleri sözlük sırasına göre numaralandırın. Daha sonra bu sözcükleri anlamlarıyla eşleştirin.

☐	Konuksever	☐	Çay, kahve gibi keyif veren maddelere alışmış olan kimse
☐	Geleneksel	☐	Konuğu ağırlama
☐	Tiryaki	☐	Başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranmak, incelik, naziklik
☐	Hoşgörü	☐	Beğenilen, hoş karşılanan
☐	Kültür	☐	Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, kıymet
☐	Değer	☐	Konuklarına iyi davranan, onları iyi ağırlayan ve kendisine konuk gelmesinden hoşlanan
☐	İkram	☐	Görölmeyen, duyularla sezilebilen, ruhani
☐	Makbul	☐	Geleneğe dayanan, gelenekle ilgili olan, ananevi
☐	Nezaket	☐	Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha
☐	Manevi	☐	Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler bütünü

Kazanım T. 5. 2. : Okuma / Söz Varlığı

T.5.2.18. : Anlamını bilmediği sözcükleri ve sözcük gruplarını öğrenir.

Alıştırma : Temel mi Yan mı Mecaz mı?

Aşağıdaki cümlelerde altı çizili sözcüklerin temel anlamda mı yan anlamda mı yoksa mecaz anlamda mı kullanıldığını işaretleyin.

Cümle	Temel Anlam	Yan Anlam	Mecaz Anlam
Dün gece, odasının penceresini <u>açık</u> unutmuş.			
Zavallı kedinin <u>ayağı</u> kırılmıştı.			
İstediği puanı alınca sevinçten <u>uçtu</u> .			
Yaptığı <u>soğuk</u> şakalara kimse gülmedi.			
Sahildeki <u>yol</u> , geçen sene düzenlendi.			
Küçük yaşta <u>ağır</u> sorumlulukları vardı.			
Dünkü yemek, <u>sıcak</u> değildi.			
Elindeki formu <u>doldurmuş</u> , görevliye verdi.			
Özlem'in yeni saç rengine <u>bayıldım</u> .			
Ellerini <u>dizine</u> dayamış, oturuyordu.			
Kapının kırılan <u>kolunu</u> değiştirmişler.			
Yola çıktığımızda Güneş <u>doğmamıştı</u> .			
Eşyalarım <u>dokunma</u> , diye uyardı kardeşini.			
Hakan, yazdığı şiiri sınıfta <u>okudu</u> .			
Dans ederken babasının ayağına <u>bastı</u> .			
Bakması gereken dokuz <u>boğaz</u> vardı.			
Okula gitmek üzere evden <u>çıktı</u> .			
Dört arkadaş, bahçede <u>oyun</u> oynuyor.			

Kazanım T. 5. 2. : Okuma / Söz Varlığı

T.5.2.19. : Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.

Alıştırma : Anlama Uygun Cümleler

Aşağıdaki cümlelerde altı çizili sözcüklerin hangi anlamda kullanıldığını ok ile gösterilen boşluklara yazın. Daha sonra bu sözcüğü istenilen anlam özelliğine uygun olarak cümlede kullanın.

1. Balon, gürültüyle patladı ve hepimiz çok korktuk. →

Mecaz Anlamıyla Cümle:

2. Alev, elindeki bütün parayla bilgisayar almış. →

Temel Anlamıyla Cümle:

3. Bu alanda oyun oynamamız yasakmış. →

Terim Anlamıyla Cümle:

4. Yaktığı ateşi söndürmek için su taşıyor. →

Yan Anlamıyla Cümle:

5. Şişeyi ağızına kadar doldurmuş. →

Terim Anlamıyla Cümle:

6. Fırtına nedeniyle kuşun kanadı kırılmış. →

Yan Anlamıyla Cümle:

7. O, ince yapılı, uzun boylu biridir. →

Mecaz Anlamıyla Cümle:

8. Bu odadaki ışık çok yetersiz. →

Terim Anlamıyla Cümle:

Kazanım T. 5. 2. : Okuma / Söz Varlığı

T.5.2.19. : Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.

Alıştırma : Hangisi Terim?

Aşağıdaki sözcüklerden terim anlamlı olanların önündeki kutucuğu “✓” ile işaretleyin. Daha sonra bu sözcükleri terim anlamlarıyla cümlede kullanın.

☐ Sağlık	☐ Sıfat
☐ Penaltı	☐ Nokta
☐ Hücre	☐ Çevre
☐ Protein	☐ Sahne
☐ Ağız	☐ Doğa
☐ Üçgen	☐ Dünya
☐ Ova	☐ Cümle
☐ Giysi	☐ Aydınlık
☐ Kulaklık	☐ Kalem
☐ Pergel	☐ Dolgu
☐ Gökyüzü	☐ Fırın
☐ Tamlama	☐ Simetri
☐ Güneş	☐ Rüzgâr
☐ Kitap	☐ Tornavida
☐ Deprem	☐ Röportaj
☐ Yazar	☐ Ay
☐ Ekvator	☐ Kök
☐ Spor	☐ Açı
☐ Dize	☐ Sesteş
☐ Doktor	☐ Yükleme
☐ Bardak	☐ Eldiven
☐ Meridyen	☐ Kare

[illegible]

Kazanım T. 5. 2. : Okuma / Söz Varlığı
T.5.2.18. : Anlamını bilmediği sözcükleri ve sözcük gruplarını öğrenir.

T.5.2.18. : Anlamını bilmediği sözcükleri ve sözcük gruplarını öğrenir.

Alıştırma : Türkçesi Varken

Aşağıda dilimize yabancı dillerden alınmış bazı sözcükler yer almaktadır. Belirtilen boşluklara bu sözcüklerin Türkçedeki karşılıklarını yazın.

start vermek →
objektif →
mantalite →
okeylemek →
star →
cv →
nick name →
ikon →
jenerasyon →
entegre olmak →
e-mail →
spontane →
link →
center →
driver →
irrite etmek →
security →
chat →
part-time →
puzzle →
adaptasyon →
ekstra →
data →
finish →

scaner →
versiyon →
imitasyon →
full →
global →
revize etmek →
selfie →
full-time →
laptop →
check etmek →
download etmek →
trend →
relax olmak →
online →
save etmek →
fitrat →
exit →
ambiyans →
provoke →
absürt →
aktüalite →
elit →
spontane →
printer →

Kazanım T. 5. 1. : Sözlü İletişim

T.5.2.12. : Yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.

Aıştırma : Somut mu Soyut mu? , Genel mi Özel mi?

A) Aşağıdaki cümlelerde altı çizili sözcüklerin somut anlamlı mı yoksa soyut anlamlı mı olduğunu işaretleyin.

	Somut	Soyut
1. <u>Rüzgâr</u> estikçe ağacın dalları kıpırdanıyordu.		
2. Onun söylediklerine <u>kuşkuyla</u> yaklaşıyor.		
3. <u>Sevgi</u> , en yakın arkadaşımıdır.		
4. İçindeki <u>ateş</u> , bir türlü sönmedi.		
5. Deprem olunca hepimiz <u>korku</u> içinde kaldık.		
6. Duyduğu <u>ses</u> , korkmasına neden oldu.		
7. Bu <u>sıcak</u> havalarda dışarı pek çıkmazdı.		
8. Balkondaki çamaşırlar hâlâ <u>nemli</u> .		
9. Yaşadığı <u>acı</u> , yüzünden belli oluyordu.		
10. <u>Yağmur</u> , iki gündür dinmedi.		

B) Aşağıdaki cümlelerde altı çizili sözcüğün genel anlamda mı yoksa özel anlamda mı kullanıldığını işaretleyin.

	Genel	Özel
1. <u>Çocuk</u> , neşesiyle büyükleri de aydınlatır.	☐	☐
2. Bizim <u>okul</u> , bugün geziye gidiyor.	☐	☐
3. Bu <u>köpek</u> , mahallemizin bekçisi gibidir.	☐	☐
4. <u>Kitap</u> , insanın en iyi arkadaşındır.	☐	☐
5. Kaybettiği <u>kalem</u> , Aslı'nındı.	☐	☐
6. <u>Köpek</u> , en sadık dosttur.	☐	☐
7. Bahçede top oynayan <u>çocuk</u> , benim kardeşimdir.	☐	☐
8. <u>Kalem</u> , yazı yazma aracıdır.	☐	☐
9. Bu <u>kitap</u> , yazarın hayatını anlatıyor.	☐	☐
10. <u>Okul</u> , eğitim ve öğretim yuvasıdır.	☐	☐

Kazanım T. 5. 2. : Okuma / Söz Varlığı

T.5.2.19. : Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.